

BUJK GÁBOR

ADALÉKOK LIGETI ERNŐ ÉS CSALÁDJA ÉLETRAJZÁHOZ

Kiindulási pont

■ Karcagon nevelkedő középiskolai tanár, majd 1926–1930 között a *Nagyvárad* *Naplónál* főállású újságíró nagyapám, Bujk Béla (1890–1935)¹, aki Váradon alapított családot (1920), jól ismerhette a nyilasok által a feleségével együtt Budapesten kivégzett kolozsvári laptulajdonos író, újságíró, szerkesztőt, a magyar kisebbségi közélet elkötelezett harcosát, Ligeti Ernőt (1891–1945). A nagypapa az Erdélyi és Bánsági Népkisebbségi Újságírók Központi Szervezetének titkáráként évekig együtt is dolgozhatott az abban vezető szerepet játszó íróval. A kapcsolatokról – korai halála miatt – nekem már nem mesélhetett, de mégiscsak az ő révén találkoztam az író néhány írásával, amikor azt kutattam, hogy miért is repatriált a legnehezebb évek után, 1931-ben Magyarországra. Ekkor ismeretem meg Ligeti Ernő önéletrajzi ihletésű műveit, amelyekben számtalan embernek és városi szintérnek állított emléket.

A műveket olvasva és megismerve a Ligeti házaspár tragédiáját, különösen szembetűnő, hogy a kortársait oly tömör és élvezetes stílusban megörökítő író és családja életéről viszont alig-alig tudunk többet saját önéletrajzi ihletésű leírásainál. Szántó Margitról – a foglalkozásától eltekintve – pedig gyakorlatilag semmilyen érdemi információt nem szolgáltatott eddigiekben a magyar emlékezetpolitika. Ez annál is inkább érthetetlen, mert a szakirányú végzettségű színésznő feleség és az aktív közéleti szereplő férj nyilvánvalóan Kolozsvár, de talán az egész erdélyi magyar diaszpóra szellemi elitjéhez tartozva bizonyosan jelentős társasági életet élhettek. Ennek ellenére a visszaemlékezés-morzsákban alig-alig található valamilyen érdemi információ, vagy legalább személyes élmény az író-művész házaspárról. Ebben nyilvánvalóan közrejátszott Kolozsvár viharos 20. századi története, de ez sem ad elégséges magyarázatot a háborút túlélő barátok és ismerősök szűkszavúságára.

A Ligetiék tragikus halála óta eltelt évtizedekben – néhány életeseménytől eltekintve – a legtöbb információ Izsáky Margit,² Marosi Ildikó³ és Gaal György⁴ írásaiban olvasható. Sajnos e téren a legutóbbi Filep Tamás Gusztáv-monográfia⁵ sem szolgált újdonságokkal (legfeljebb az I. világháború tekintetében vázolt feltételezéseket), viszont így is a legteljesebb Ligeti Ernő-életrajznak tekinthető. (A továbbiakban ezért az itt lábjegyzetben jelzett írásaiból származó információkat a szerzők nevének közvetlen hivatkozásával említem. Az író *Elsüllyedt világ* című cikksorozatára való utalások esetében is a Marosi Ildikó-kötet az irányadó.)

Ezekhez képest számos esetben sikerült pontosítani Ligeti Ernő és családja életrajzi adatait, amelyeket – tudomásom szerint – az eddigiekben még nem publikált senki. Az alábbiakban tehát megpróbálom összefoglalni ez irányú kutatásaim eredményeit. Ebből adódóan jelen írásban az életeseményekről alig, az életműről pedig egyáltalán nem lesz szó. Továbbá a tanulmány nem érinti, legfeljebb csak érintőlegesen a család 1944-es zsidómentesítését, amelyről több kétes hitelességű információ terjedt el a magyar irodalomtörténetben, így az önmagában is önálló tanulmányt érdemelne majd.

Ligeti Ernő szülei: Ligeti (Lichtenstein) József (1860–1924) – Diamant Júlia (? – ?)

■ Gaal György kolozsvári kutatásai révén tudható, hogy az író édesapja, a borso-di Mónosbélen született Lichtenstein József bírósági végrehajtó. Az 1860-as évben vezetett sajszentszéki *Izraelita anyakönyvben* (40. sorszámon) rögzítették *Lichteinstein Selig* születését (augusztus 18., apja neve: *Lichteinstein Jakob*, anyja neve: *Saly Krets*). A bejegyzés a megjegyzés rovatban regisztrálta a későbbi névváltoztatás tényét és az engedélyező határozat számát is.

Az édesanya a budapesti Diamant Júlia volt. Az irodalomtörténész későbbi írásában feltételezte a Herzl Tivadar (édesanyja: Diamant Jeanette) rokonságot, de ez esetleg csak oldalágon valószínűsíthető, mert Ligeti Ernő mamája felvidéki, míg a cionizmus atyjának közvetlen felmenői budapesti illetőségűek voltak.

Az *Eger* című hetilap (1889. szeptember 3., 292.) közleményben tette közzé, hogy „Hymen-Lichtenstein József, hevesi kir. bir. végrehajtó, f. é. aug. hó 18-án eljegyezte Diamant Miksa budapesti szeszgyárvezetőnek kedves és művelt leányát, Juliskát”. A fiatal férjjelölt nagy valószínűséggel azonos azzal a Lichtenstein Józseffel, akinek a személyesen beadott házassági engedélykérelmét egy napon belül hagyták jóvá és iktatták az *Országos Izraelita Iroda iktatónaplójában 14001-16000* (1889. november 16–17., 15.362. és 15.363. iktatószámok).

A házasságkötésre 1899-ben vagy 1890-ben és valószínűleg a fővárosban került sor, de arról nincs információ, hogy mikor és miért költözött az ifjú pár Kolozsvárra. Viszont Gaal György révén ismeretes, hogy Ernőt (1891) és Oszkárt (1895) már ebben a városban anyakönyvezte a helyi neológ izraelita hitközség. A család fő névváltoztatási kérvényének jóváhagyását más lapok mellett a *Budapesti Közlöny* is közzétette (1899. február 16., 1.): „Lichtenstein Selig kolozsvári bírósági végrehajtó, valamint kiskorú fiai, Ernő és Oszkár vezetéknevének »Ligeti«-re kért átváltoztatása, f. évi 11.627. számú belügyministeri rendelettel, megengedettet”.

A kolozsvári éveket szintén Gaal György írásából ismerhetjük meg részletesebben, a szülők tragédiájáról pedig Marosi Ildikó magát Ligetit idézi (8.): Ligeti József „mint esküt nem tett igazságügyi tisztviselő, állását elveszítette. Különben jómódú ember volt, aki mikor eladta házáat, hogy Budapestre menekítse egy életen keresztül nagy nehezen összehordott vagyonkáját, pénze a kommün idejében úgy elértéktelenedett, hogy egyemeletes házáért egy Kuba-szivart se tudott venni. [...] Csakhamar elbetegesedett, és követte az anyámat, akinek végzetes szívbját a háború, az egyéni tragédia csak siettette.”

Az édesanya halálának helye és ideje nem ismeretes, az édesapa halálhírét viszont több erdélyi napilap mellett a kolozsvári *Ellenzék* is hírként közölte (1924. április 20., 4.): „Ligeti József halála. Kolozsvár társadalmának régi ismert alakja halt meg hosszas betegeskedés után Budapesten. Ligeti József volt bírósági végrehajtó. Ligeti Józsefet az utóbbi években súlyos csapások érték, lábát amputálni kellett, s azóta élete folytonos küzdelem volt a halálos kórral. Most aztán megváltotta szenvedéseitől a halál. Ligeti Ernő dr. kiváló újságíró kollegánk, a jeles költő és Ligeti Oszkár dr. kolozsvári orvos édesapjukat gyászolják az elhunytban.”

Ligeti Ernő felesége: Szántó Margit (1899–1945)

■ A határon túli színjátszásról szóló lexikon⁶ *Szántó Margit* címszó alatt ezt írja (354.): „Manci; Ligeti Ernőné (Tápiógyörgye, 1892. március 15. – Budapest, 1945. január) Szántó János színész lánya. 1917-ben végezte el a SzAk-ot. Miskolcra került Palágyi Lajos társulatához. 1918 elején Krémer Sándor társulatában játszott Ungváron. A világháború után Kolozsvárra szerződött Janovics Jenő társulatához. Férjhez ment Ligeti Ernő íróhoz, és néhány évi működés után visszavonult a pályáról. Utoljára közkívánatra egyetlen szerep eljátszására vállalkozott. 1934 februárjában dr. Mihalik Katalint alakította Bús-Fekete László *Több mint szerelem* c. da-

rabjában. 1945 januárjában Budapesten a nyílt utcán nyilasok ölték meg férjével együtt. Szerepeiből: Kovács Irma (Pásztor Árpád – Góth Sándor: *Vengerkák*), Güzela (Fali: *Sztambul rózsája*), Klári (Herczeg Ferenc: *A Gyurkovics lányok*), Denise (Rényi Aladár: *Tiszavirág*), Elvira (Lengyel Menyhért: *A táncosnő*), Jeanet (Rényi Aladár: *Vandergold kisasszony*), Ilona (Földes Imre: *Künn a bárány, benn a farkas*).” A névcikkben a színháztörténeti elemeket nem ellenőriztem, de a születési dátum és hely, illetve az édesapa neve téves állításnak tűnik, viszont minden egyéb igaznak látszik.

Az ELTE levéltára őrzi az *Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémia Anyakönyveit* (1865–1918), amelyek adatai az interneten is elérhetőek.⁷ Eszerint Szántó Margit valóban sikerrel végezte el az iskolát (1914–1917). Az adatlapja szerint Munkácson született 1899-ben, édesapja foglalkozása pedig főgimnáziumi tanár. Apró érdekesség, hogy az évfolyamtársa volt az az Izsáky Margit (1899–1977) színház- és kolozsvári némafilmszínésznő, később újságíró, aki több szálon is kötődött a Ligeti családhoz.⁸ Férje, az erdélyi újságíró dr. Kádár Imre (1894–1972) kollégája volt Ligetinek a *Keleti Újságnál*, majd pedig ő maga is együtt dolgozott vele a *Magyar Nemzetnél* (1943–1944). Továbbá ő készítette azt a riportot Ligeti Károssal (1945), amiből a család tragédiájának részletei váltak legteljesebben és -hitelesebben publikussá.

Szántó Margit születési évét egy másik forrás teheti kérdésessé. A jeruzsálemi Jad Vasem Archívum őrzi a svájci Jean Brunschvig⁹ személyes hagyatékában a San Salvador-i genfi konzulátus által hivatalosan kiállított zsidómentesítő emigrációs engedélyek eredeti példányait (1944). Ezek adatai az interneten is elérhetőek,¹⁰ köztük Déry Tibor (1894–1977) mellett fellelhető *Szigetinee Szanto Margit* neve is, akinek születési évéként 1900, míg lakhelyként a fővárosi Pozsonyi út 47. szerepel. A nyilvántartásban – azonos lakhellyel – megtalálhatóak *Szigeti Ernoe* (1894), *Szigeti Karoly* (1928) és *Szantonee Schueck Szerena* (1882) személyes adatai is. A Szigeti név lehet álnév vagy a születési évszámok és a lakhely házszámához hasonlóan elírás is. Vagyis az 1899-es születési évszám valósnak látszik, amiképpen az is, hogy egyértelmű bizonyítékok vannak arra nézve, hogy Schück Szeréna egykori férje az 1935-ben elhunyt Szántó Soma főgimnáziumi tanár volt (erről részletesen majd a szülőknél). Az izraeli adatforrásból pedig az is nyilvánvaló, hogy a Horthy és svájci védetség mellett a család a salvadori mentesítési okiratokat is megpróbálta beszerezni.

Szántó Margit színházi működésére vonatkozóan a lexikonadatok reálisnak látszanak. Az 1920-as években neve a sajtóban többnyire csak alkalmi és főként irodalmi rendezvények szereplőjeként merül fel, míg az 1930-as évek elején a reaktíváló színésznő több újságnak is nyilatkozott. Esetenként Szántó Margit, Ligetiné Szántó Margit vagy L. Szánthó Margit néven. A kolozsvári *Ellenzék* (1930. február 7., 9.) a városi Magyar Színház közleményeként jelentette be, hogy „ismét színpadra lép Ligetiné-Szántó Margit a kolozsvári úri társaságok népszerű hölgytagja”. A szintén kolozsvári *Hölgyfutár* pedig 1934. április 1-i számában (8.) a riport mellett egy fotót is közölt róla. A színésznő szinte minden személyes nyilatkozata arról szól, hogy neki a családja és a színpad a mindene.

Marosi Ildikó kutatásai (egy 1943-as Molter Károly-levél) alapján (19.) a Ligeti család – a zsidótörvények miatt – a családfő otthoni anyagi ellehetetlenülése után valószínűleg 1943 nyarán települhetett át a fővárosba, ahol a Pozsonyi út 49. számú ház harmadik emeletén, Szántó Margit édesanyja lakásában leltek menedékre. Az Izsáky-interjúból tudható, hogy az írónak a csepeli munkatáborból való szabadulása után (valószínűleg 1944. júliustól) a család az óbudai Evező utcába költözött egy ismerősük lakásába. Egy feljelentés után a fiút és apját azonban 1944. október 22. körül ismételten kényszermunkatáborba vezényelték (Gyálpusztá). Szántó Margit csak azért menekült meg, mert éppen a zsidómentesítési igazolások ügyin-

tézése miatt volt távol. A munkaszázadból a diplomáciai (salvadori, vagy svájci) védettégük révén november közepe táján sikerülhetett kiszabadulniuk. Valószínűleg ekkor már a Pozsonyi úti lakásba tértek haza, ahonnan azután 1945. január 9-én a nyilasok előbb a nyilas házba (Andrássy út 60.), majd másnap hajnalban a Liszt Ferenc téri halálba hurcolták őket.

A Ligeti házaspár fővárosi 1944–45-ös zsidóüldözéséről és tragédiájáról az Izsáky Margitnak adott – szűkszavú – Ligeti Károly-interjú tekinthető a leghitelesebb forrásnak. Az abban leírtak szerint a nyilas házban az édesanya azzal próbálta vigasztalni az alig 17 éves fiát, hogy „az erdélyiek megvédenek minket, vannak még az Erdélyi Pártban jó embereink. Már kétszer sikerült, harmadszorra is sikerülni fog” (33.). Nem világos, hogy – a fiú megnyugtatósi szándékán túl – kinek a segítségével is reménykedhetett az ostrom miatt körülrzárt és nyilas terrorba, illetve véres háborúba borult fővárosban. Hiszen a korábban valószínűleg az érdekében eljáró erdélyi politikusok közül Mikó Imrét és Vita Sándort már előző év október közepén elhurcolták a Kolozsvárra bevonuló oroszok, Mester Miklós (volt államtitkár) pedig ekkor már álnéven előbb Klastrompusztán, majd a fővárosban bujkált, míg Nyíró József novemberben hagyta el a fővárost, és a nyilas parlament tagjaként ebben az időszakban Sopronban tartózkodott.

A Liszt Ferenc téren 1945. január elején a háború és a nyilas terror áldozatai hulláinak tömege hevert.¹¹ A budapesti *Haladás* című hetilap beszámolója szerint (1946. március 14., 5.)¹² az egyre hevesebb ostrom közepette a téren maradt holttestek sietős elhantolását – egy helyi ékszerüzlet tulajdonosnőjének kezdeményezésére – a rendőrség ruszin munkaszolgálatosokkal végeztette el. A tetemek exhumálására 1946. március elején került sor. A sírokban „kilenczted részben biztosan zsidók feküsznek”, mert „a legtöbb hullának hátul van a két keze, össze voltak kötözve, de a spárpa már lemállott róluk”.

A tudósítás szerint március 13-ig öt gödörből több mint kétszáz tetemet emeltek ki, akik közül – részben a hozzátartozók segítségével – kb. negyven embert tudtak azonosítani (testi, illetve öltözeti jellegzetességek, zsebtárgyak vagy igazoló papírok alapján). Gábor Marianne (1917–2014) festőművésznő neves hozzátartozóit (apját, apósát, anyósát és sógorát), akiket január 9-én hurcoltak el egy svéd védett házból, majd másnap végezték ki őket a téren, a férjének sikerült a hatodik napon azonosítania.¹³ Nekik 1946. március 15-én nagyszabású és ünnepélyes temetést rendeztek a fővárosi Kozma utcai izraelita temetőben.

Akiket nem sikerült azonosítani, azokat – az exhumálás vezetőjének korabeli nyilatkozata szerint – „elviszik a keresztény temetőbe”, mert valaki „kiadta a rendelkezést, hogy akiről nem lehet megállapítani, hogy zsidó, azt mégiscsak jobb keresztény földbe temetni”. A Budapesti Temetkezési Intézettől kapott 1946. március 24-i keltezésű exhumálási és temetési elszámolás 177 (valószínűleg azonosíthatatlan) emberre vonatkozik. Az sem biztos, hogy a téren minden tetemet sikerült feltárni. Vagyis a Ligeti házaspár holttesteit vagy a téren maradhettek, vagy – azonosítás hiányában – az Újköztemető egyik tömegsírjában kerülhettek elföldelésre.

Szántó Margit szülei: Szántó (Steiner) Soma (1864–1935) – Schück Szeréna (1876–1961)

■ Azt, hogy a lexikon állításaival szemben Ligeti Ernő apósa Szántó Soma volt, a főgimnáziumi tanár különböző napilapokban megjelent gyászjelentései egyértelműen igazolják. A kolozsvári *Ellenzék* például arról írt (1935. május 10., 16.), hogy „Budapestén tegnap reggel 70 éves korában meghalt Szántó Soma állami főgimnáziumi igazgató, aki a magyar állami oktatás legkiválóbb erői közé tartozott. Szántó Soma előbb a munkácsi állami főgimnáziumban, majd a budapesti Munkácsy utcai állami főgimnáziumban működött. Tizenöt éven át a *Munkács* című lap szer-

kesztője volt. Ismerősei körében halála általános részvétet keltett. Ligeti Ernő és dr. Lakatos Imre¹⁴ kollégáink apósukat gyászolják az elhunytban.”

A békés megyei Szeghalmon született és elismert tanár 1892-ben magyarosította Steinerről Szántóra a vezetéknevét, ami a *Budapesti Közlönyben* (1892. 10. 27., 5.) belügyminiszteri határozatként megjelent. Ennek alapján bizonyosan nemleges a válasz arra a felvetésre, hogy „vajon a feleség nem állt rokonságban a kolozsvári Schlesinger-Szántó családdal?”¹⁵

A szarvasi gimnázium elvégzése után Budapesten egyetemi végzettséget szerzett és Nagybányán pályakezdő, majd Munkácson (1893–1912) tanító latin–magyar szakos tanárnak önálló névcikke van a *Magyar írók élete és munkái* (Kiadja Nornyánszky Viktor) 13. kötetében (1909). A *Munkácsi Magyar Királyi Állami Főgimnázium* 1913–14. évi évkönyv búcsúztatója szerint (3.) a család 1913-ban véglegesen Budapesten telepedett le.

A fővárosban a Munkácsy utcai állami főgimnázium mellett haláláig a Pesti Izraelita Hitközség Leánygimnáziumában tanított. Nyugdíjba vonulásakor *Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye* szerint (1929. április 1., 368.) „Magyarország Főméltóságú Kormányzója a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére [...] Szántó Soma budapesti VI. ker. állami Kölcsey Ferenc reálgimnáziumi tanárnak [...] nyugdíjaztatása alkalmából a középiskolai igazgatói címet adományozta.” Ez az a címzetes igazgatói cím, ami valószínűleg majd az özvegyen maradt Schüch Szerénának biztosítja 1944-ben a zsidótörvények hatálya alóli elvi törvényi/Horthy (?) mentességet.¹⁶

Szántó Soma 1935-ben hunyt el, sírja, ahová később a feleségét is temetik majd, a fővárosi Kozma utcai izraelita temetőben található (1/B parcella, 11.sor, 13. sír). Halálakor *A Pesti Izraelita Hitközség Leánygimnáziumának 1934–1935. évi Értesítőjében* fényképes nekrológ jelent meg róla (4.).

Szántó Margit édesanyja, a nagybányai születésű Schüch Szeréna – a városi sajtó hírei alapján – egy befolyásos helyi kereskedő (Schüch Izidor) lánya volt. Férje halála után özvegy Szántó Sománé 1937-ben vásárolt egy lakást Budapesten, a Pozsonyi út 49. számú ház harmadik emeletén.¹⁷ A ház eredetileg nem szerepelt a kijelölt csillagos házak között, de miután a társasház 28 tulajdonosa közül „6 keresztény, a többi zsidó”, és csak egy keresztény tulajdonos lakott a házban, illetve a ház 27 lakásából „19 lakást zsidók laktak, közülük 14 tulajdonos”, Török Lipót gyáros (Török Lipót Fémárugár Rt.) a „zsidó vallású társtulajdonosok és lakók” képviselőjében 1944. 06. 17-én sikerrel kérelmezte a polgármesternél az épület „zsidó házzá” nyilvánítását. A *Csillagosházak.hu* weboldalon elérhető a ház adatainál az előbbieken idézett kérelem szkennelt másolata, azon kiolvasható özvegy Szántó Sománé aláírása is.¹⁸ Ebben az 1944 novemberében svájci védelem alá vont házban húzta meg magát a Ligeti család a tragikus végkifejletig, illetve ide tért haza a kivégzést túlélő Ligeti Károly is.

Özvegy Szántó Sománét csak azért nem hurcolták el a többiekkel, mert a családtagok a bejárónőjüknek hazudták őt, ezért a nyilasok kirugdalták a lakásból. Háború utáni sorsának alakulására nem találtam további információkat. 1961-ben hunyt el, a férje mellé temették.

Ligeti Ernő és Szántó Margit fia: Ligeti Károly (1928–2014)

■ Ligeti Károlyt a Liszt Ferenc téren három találta érte, de életben maradt. Neki sikerült új életet kezdenie. A *Yad Vashem Magazinban* (Vol. 94, Winter 2021) megjelent rövid képes összefoglaló szerint (61.)¹⁹ 1946-ban Németországba, majd 1950-ben az Egyesült Államokba (előbb New Yorkba, végül 1953-ban Los Angelesbe) emigrált. A manapság is működő ékszeripari vállalkozását (Charles Ligeti Jewelry Company) Kaliforniában alapította (1957).

Ábel Olga (1905–1987) szerint a fiú a téren (49.)²⁰ „elterült, de nem halt meg, nyöszörgését meghallotta egy arra járó Wehrmacht-tisz, magához vette, kivitte Németországba, örökbe fogadta, és – talán büntudattal az egész hitlerista rendszerért – felnevelte”. Ez a történet nemcsak az Izsáky Margit-interjú alapján légből kapott, hanem a korabeli orvos szemtanú, dr. Strausz Imre (1909–2000)²¹ is utóbb megcáfolta:²² „Utoljára 1984 októberében, Budapesten találkoztam Ligeti Károlylyal, aki, miután a golyók csak jelentéktelen sebeket ejtettek rajta, bevászorgott a Wesselényi utcai szükségkórházba, ahol bekötötték sebeit. Három év múlva kivándorolt az Egyesült Államokba, ott él ma is, többször volt itthon látogatóban.” Igen-igen sajnálatos, hogy ezeken a budapesti látogatásokon nem sikerült többet megtudni a szüleiről, az édesapja írói hagyatékáról és az egykori tragédia további részleteiről.

Ligeti Károly 2015-ben hunyt el, Charles Moshe Ligeti néven a síremléke a Mount Sinai Memorial Parkban (Los Angeles)²³ található, amely – holokauszt-áldozatként – a szüleiről is megemlékezik. A feliratok angol, francia és héber nyelvek. Magyar szöveg vagy magyar származására vonatkozó utalás nincs...

Ligeti Ernő az I. világháborúban

■ A korabeli legénységi nyilvántartások megsemmisülése miatt a hivatalos katonai levéltári iratok nem elérhetőek. Így Ligeti Ernő háborús múltjára csak az író saját műveiben találhatunk utalásokat, illetve kallódó dokumentumok segíthetnek a tájékozódásban. Egy ilyen dokumentum lehet a *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára – Személyes Ügyek I. Kötet 1918.* (1438.), amely többek között „népfőlkelő bírósági gyakornoki” kinevezésekről szól, így a háború időtartamára parancsot kap „dr. Ligeti Ernő (Kolozsvár), cs. és kir. 51. gyalogezredbeli gyalogos czimzetes őrmester egy cs. és kir. hadsereg kiképző csoportparancsnokság bíróságánál” (1918. április 1-től).

A parancsban szereplő személy nagy valószínűséggel azonos az íróval. A doktori cím, a kolozsvári helyszín, illetve az író jogi egyetemi előmenetele túl sok egybeesésnek látszik ahhoz, hogy más személyről lehessen szó. Az egységszám sem azonos azzal, ahová Székelyudvarhelyen eredetileg bevonult, de az 51. gyalogezrednek is volt közvetlen kötődése Kolozsvárhoz. Mindezek alapján talán új információ, hogy Ligeti rangja, legalábbis 1918-ban már „czimzetes őrmester” volt.

Végezetül egy apró megjegyzés. Számos Ligeti Ernőről szóló írás megemlíti, hogy az 1914-es mozgósításkor az elsők között önkéntesként vonult be. Az előbb idézett parancs alapján ez valóban igaz („népfőlkelő”), viszont az *Elsüllyedt világból* tudhatjuk (121.), hogy önkéntesnek még az egyetemi éve alatti sorozáson (1912) és elsősorban németnyelv-tanulási szándékkal jelentkezett a bécsi székelyű cs. és kir. 82. gyalogezredhez, amelynek Székelyudvarhelyen is állomásoztak egységei. Nyilván nem akart háborúba menni, de 1914-ben már nem nagyon mondhatott volna nemet a behívóra, illetve az általános közhangulathoz idomulva maga Ligeti is okkal gondolhatta úgy, hogy „*Mire a levelek lehullanak...*”.

Sajnos nem így történt, ami érzékelhetően megrázó élmény lehetett az író számára. Arra viszont ép ésszel biztosan senki sem számíthatott, hogy a háborús eseményeknél és az ezt követő főhatalomváltásnál is történhetnek még vele az életében lényegesen megrázóbb tragédiák is: az elveszett világ egyszer csak veszett világgá változott, és ez alig egy héttel a budapesti nemzetközi gettó fel szabadulása előtt a Ligeti házaspár életébe került.

■ JEGYZETEK

1. Lásd *Erdélyi Lapok* (Nagyvárad, 1935. április 27., 8.): „Meghalt Bujk Béla volt oradeai hírlapíró. Budapestről jelentik: Bujk Béla, a pestszentlőrinczi ipariskola igazgatója, 46 éves korában, rövid szenvedés után elhunyt. Csütörtökön temették el nagy részvét mellett. Bujk Béla Zalaun született 1890-ben. A budapesti egyetemen szerzett tanári diplo-

- mát, és nyolc évig főgimnáziumi, majd Oradeán négy évig polgári iskolai tanár volt, 1926-ig, amikor újságíró lett, és több oradeai lapnak volt munkatársa. Évekig volt az újságíró szervezet titkára. Pár évvel ezelőtt repatriált. Gyászolja felesége, Ajben Sárka, valamint két kiskorú gyermeke, a 15 éves Béla és a 14 éves Ibolya. Nagyon képzett ember volt, többször olvasott fel a budapesti stúdióban is.” (Megjegyzés: Pestszentlőrincen valójában csak ipartestületi jegyző volt.)
2. Izsáky Margit: *Liszt Ferenc tér*. In: Uő: *Ország a keresztfán*. Müller Károly Könyvkiadóvállalat, Bp., 1945. 30–36.
 3. Marosi Ildikó: *Kis\Ligeti\Könyv*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 2002.
 4. Gaal György: „*En jót akartam...*” – *Ligeti Ernő pályaképe születése 120. évfordulóján*. *Korunk* 2011/11. 91–104.
 5. Filep Tamás Gusztáv: *Ligeti Ernő – Egy urbánus transzszilvanista*. MMA Kiadó, Bp., 2019.
 6. Enyedi Sándor: *Rivalda nélkül – A határon túli színháztudomány lexikona*. Teleki László Alapítvány, Bp., 1999.
 7. Lásd <https://libraryservices.elte.hu/leveltar/databasesnew.php?ekod=91>
 8. Részletesen lásd Vasvári Louise: *Izsáki/y Margit Ország a keresztfán (1945) című műve a szerző zavaros politikai identitásainak kontextusában*. *TNTeF*, Szeged, 2022/2. 1–21. (<https://doi.org/10.14232/tntef.2022.2.1-21>)
 9. Jean Brunschvig genfi ügyvéd munkatársa volt annak az erdélyi zsidó menekült George Mandel Mantellónak (Mandl György, 1901–1992), a salvadori konzulátus tiszteletbeli első titkárának, aki nemcsak sokat tett a svájci és nemzetközi közvélemény figyelmének felhívására Auschwitz és a magyar zsidók deportálása tragédiájáról, hanem a külföldön élő zsidó hozzátartozók és ismerősök kérésére hivatalos salvadori bevándorlási engedélyek kiadásával és ezek másolatainak diplomáciai csatornákon történő Budapestre juttatásával zsidók százait próbálta megmenteni 1944-ben Magyarországon. A közép-amerikai ország ez irányú tevékenységét – külön megbízás alapján – a magyar fővárosban a Svájci Követség Idegen Érdekek Képviseletének Kivándorlási Osztálya a Vadász utcai „Üvegházban” bonyolította dr. Geyer Albert koordinálásával. A salvadori védettek magyarországi életvédelmében esetenként Raoul Wallenberg is aktívan közreműködött. „A salvadori állampolgárságú magyar zsidók száma elérte a 800-at.” (Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*. Magyar Teka Kiadó, 1948. 443.)
 10. Lásd <https://collections.yadvashem.org/en/search-results/Pozsonyi%20C3%BA%2047?page=1>
 11. Erről részletesebben lásd Bujk Gábor: *Az nem lehet, hogy a Liszt Ferenc téren történetek a feledésbe merüljenek – Ligeti Ernő emlékére*. Márca 2023. január 21. <https://merce.hu/2023/01/21/az-nem-lehet-hogy-a-liszt-ferenc-teren-tortentek-a-feledesbe-meruljenek/>
 12. Bródy István: „*Gyilkosok járnak köztünk*”
 13. Lásd <https://www.centropa.org/hu/biography/gabor-marianne>
 14. Dr. Lakatos (Lefkovic) Imrét (1882–1944) Kolozsvárról 1944 májusában deportálták Auschwitzba, felesége Szántó Erzsébet (1896–?) zongoraművész és oktató volt, akinek zongoraleckékre való felhívásai az 1930-as években számos városi lapban megjelentek. További sorsáról semmilyen információt nem sikerült felkutatni, de férjével ellentétben és testvérehez, Szántó Margithoz és részben Ligeti Ernőhöz hasonlóan a neve egyetlen hivatalos holokausztáldozati listán sem szerepel.
 15. Gaal György: *Ligeti Ernő, az urbánus transzszilvanista*. *Helikon* 2019/22. 17.
 16. Lásd özv. Szántó Sománé, szül. Schück Szeréna (Nagybánya, 1876) 620. sorszámú mentesítési bejegyzését. In: Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos 1944-es iktatókönyve a Horthy-mentesítettekről. (Holokauszt Emlékközpont Archívum)
 17. Erről részletesebben lásd Bujk Gábor: *Amiről egy csillagos-, majd svájci védett ház kövei nem mesélnek...* – *Ligeti Ernő és a Pozsonyi út 49.* (2022) <https://www.budapest13.hu/palyazat/kassak-lajos-xiii-keruleti-irodalmi-dij-palyazat-2022/>
 18. Lásd <http://www.csillagoshazak.hu/#overlay=hazak/XIII/pozsonyi49>
 19. Lásd https://www.yadvashem.org/sites/default/files/94_1.pdf
 20. Ábel Olga: *Egy újságíró magánjegyzetei*. Magvető, Bp., 1986. 49.
 21. Lásd dr. Strausz Imre: *Egy zsidó kórház 1944-ben*. *Múlt és Jövő* 1994/4. 48–60.
 22. Lásd Dr. Strausz Imre: *Változó múlt*. Szombat 1997. 02. 01. <https://www.szombat.org/archivum/valtozo-mul> (1997. február 1.)
 23. Lásd <https://www.findagrave.com/memorial/218748114/charles-moshe-ligeti>